

1964

Nederland in 1964

IBM brengt mainframecomputer op de markt
Eerste commerciële televisiezender (REM)
Eerste televisie-uitzendingen op Nederland 2
Invoering loonbelasting

Verzorgingsstaat

1941 Nationale kinderbijslagregeling
1949 Wet werkloosheidsvoorziening
1957 Algemene Ouderdomswet
1959 Algemene Weduwen- en Wezenwet
1963 Algemene bijstandswet
1968 Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering

Kerngegevens

Onderdelen van het koninkrijk:

- Nederland
- Suriname
- Nederlandse Antillen

Bevolkingsomvang 12 miljoen inwoners
Bruto binnenlands product: f 60,7 miljard (omgerekend in euro's en gecorrigeerd voor inflatie ongeveer €150,5 miljard)

Staatshoofd - Koningin Juliana
Premier: - mr. V.G.M. Marijnen
Voorzitter Algemene Rekenkamer - L. Götzen
Aantal collegeleden - 3

Context

Na de ontdekking van de gasbel bij Slochteren in 1959 brak er in Nederland een periode van voorspoed aan. De verzorgingsstaat werd verder uitgebouwd. De sociale voorzieningen werden beter en er kwamen meer mensen voor in aanmerking. Liefdadigheidsinitiatieven maakten plaats voor een wettelijk, door de rijksoverheid gegarandeerd bestaansminimum. Zo was in 1957 de Algemene Ouderdomswet (AOW) van kracht geworden. Deze wet - die de Noodwet Drees uit 1947 verving - regelde het recht op een basisinkomen voor ouderen. De AOW was in eerste instantie bedoeld als aanvulling op andere inkomsten (een bodempensioen). In 1965 verliet men het principe van het bodempensioen en werd het AOW-pensioen opgetrokken tot het sociaal minimum. Vanaf dat moment werd er bij de AOW ook voor het eerst een rijksbijdrage gedaan. In 1959 trad de Algemene Weduwen- en Wezenwet (AWW) in werking. De AWW had het karakter van een risicoverzekering: de hoogte van de uitkering was niet afhankelijk van de duur van de verzekering. In de jaren daarna volgden de nodige andere sociale verzekeringen, waaronder in 1963 de Algemene Bijstandswet, in 1966 de Uitkeringsregeling en in 1968 de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten.

De sociale verzekeringen bestonden uit zogenoemde volksverzekeringen en werknemersverzekeringen. De inkomsten uit de premies waren niet opgenomen in de begrote inkomsten van het Rijk. Bij de oorspronkelijke vormgeving van de financiering kwam het grootste aandeel uit de premies en was de rijksbijdrage beperkt. In de periode daarna is de overheidsbijdrage per sociale verzekering per jaar sterk verschillend.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog was een groot deel van de infrastructuur en bebouwing verwoest. In de jaren vlak na de oorlog gaf de regering in eerste instantie prioriteit aan de opbouw van de infrastructuur en bedrijven om de economie weer op gang te brengen. Daardoor, en doordat er na de oorlog veel kinderen werden geboren, was er tot ver in de jaren zestig sprake van enorme woningnood. Het probleem was niet alleen kwantitatief, maar ook kwalitatief van aard. Veel huizen waren al voor de oorlog. Ze waren oud, klein en verkrot en moesten worden gesloopt, waardoor de woningvoorraad nog verder kromp. Minister van Volkshuisvesting Bogaers voerde de woningbouwproductie op tot honderdduizend woningen per jaar. In 1966 verscheen de Tweede Nota inzake de Ruimtelijke Ordening. Daarin werd voorspeld dat in Nederland rond het jaar 2000 zo'n 20 miljoen inwoners zou hebben. Om de groei op te vangen werd de 'gebundelde deconcentratie' geïntroduceerd: plaatsen als Purmerend en Zoetermeer worden aangewezen als groeikernen.

De voorspoed had ook een keerzijde. Door de sterke economische groei ontstond krapte op de arbeidsmarkt, met een loonexplosie tot gevolg. De salarissen stegen gemiddeld met liefst 15% per jaar. Dit leidde tot een groot tekort op de betalingsbalans. Tegelijkertijd schoten de prijzen omhoog. In de troonrede die in 1964 werd uitgesproken door koningin Juliana waarschuwde het kabinet voor

de gevolgen: “Indien deze inflatoire ontwikkelingen voortduren, gaan zij ernstig gevaar opleveren voor het groeitempo van onze economie op langere termijn.” Er ontstond behoefte aan arbeidskrachten van buiten Nederland. Gastarbeiders vestigden zich in Nederland; in eerste instantie vanuit Italië en Spanje, later vooral vanuit Turkije en Marokko.

Vanaf midden jaren zestig zette de ontzuiling van de Nederlandse samenleving in. Door schaalvergroting (bijvoorbeeld verstedelijking), individualisering, secularisatie, de opkomst van de verzorgingsstaat, een stijgend opleidingsniveau en technologische ontwikkeling werden de verzuilde achterbannen materieel en immaterieel onafhankelijk van de traditionele instituties. Daarbij speelden de moderne massamedia ook hun rol. Zo was de val van het kabinet-Cals in 1966 de eerste kabinetscrisis die zich vrijwel volledig in het openbaar voltrok via een live-uitzending op televisie. Tijdens de ‘Nacht van Schmelzer’ bracht de fractieleider van de grootste regeringspartij, door het indienen van een motie, het kabinet onder leiding van een minister-president van de eigen partij ten val. De breed gedeelde interpretatie van de gebeurtenissen was dat deze nacht niet alleen verraad had laten zien, maar tevens ‘het einde van een tijdperk’ betekende.

Tegelijk met de ontzuiling werden tradities en conventies steeds meer losgelaten, vooral door de jongere generatie. Authenticiteit en zelfontplooiing werden centrale begrippen. De Provo-beweging stond op. De Provo's organiseerden zich nauwelijks, behartigden niet het belang van een specifieke groep en tartten het gezag op alle mogelijke manieren. Terugkijkend kunnen we zeggen dat zij de één van de elementen waren die bijdroegen aan een nieuwe politieke cultuur.

In deze periode was de koude oorlog tussen het kapitalistische Westen en het communistische Oosten in volle gang. Er werd een wapen- en ruimtevaartwedloop gehouden tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. De Nederlandse regering spande zich ondertussen in voor de voltooiing en de uitbreiding van de gemeenschappelijke markt in Europa en voor de versterking van de structuur van wat we nu de Europese Unie noemen. Het Europees Parlement zou wat de Nederlandse regering betreft veel meer bevoegdheden moeten krijgen.

Rijksfinanciën

Inkomsten

De totale inkomsten voor het jaar 1964 werden geraamd op f 11,5 miljard. De belangrijkste inkomstenbron voor het Rijk in 1964 zijn de invoerrechten (f 1,3 miljard), de omzetbelasting (f 2,3 miljard), de inkomstenbelasting (f 2,7 miljard), de vennootschapsbelasting (f 1,3 miljard) en de loonbelasting (f 2,3 miljard). De totale gerealiseerde inkomsten waren uiteindelijk ruim 12% hoger uit dan geraamd: f 13,0 miljard.

Het aandeel van de accijnzen in de totale opbrengsten was in 1964 flink lager dan vijftig jaar eerder. In totaal vormden de accijnzen op alcoholhoudende dranken, suiker en tabak nog slechts 8,5% van de totale inkomsten. De accijns op suiker vormde nog slechts 0,8% van de totaal geraamde inkomsten.

Andere belastingen daarentegen waren in 1964 juist hoger in vergelijking met vijftig jaar daarvoor. De belastingdruk lag tussen 1950 en 1970 tussen de 27,0% en 26,3%.

De inkomstenbelasting die in 1914 was ingevoerd, werd in 1964 herzien. Daarnaast werd de vermogensbelasting meer in samenhang gebracht met de loon- en inkomstenbelasting. Ook werd een tijdstipheffing ingevoerd. Dit betekende dat de belasting voortaan één keer per jaar aan het begin van het kalenderjaar werd geheven.

In 1934 werd in Nederland een omzetbelasting ingevoerd. Het was de bedoeling met de opbrengst van deze belasting de gevolgen van de crisis tegen te gaan. De omzetbelasting werd geïntroduceerd als tijdelijke maatregel, maar de opbrengst van de belasting was zo groot dat de maatregel nooit meer is afgeschaft.

Uitgaven

De totale uitgaven werden in 1964 geraamd op f 13,1 miljard.

In de begrote uitgaven van 1964 waren de tekenen van de opkomende verzorgingsstaat goed zichtbaar. Vijftig jaar eerder bestond er nog geen aparte begroting voor sociale uitgaven, maar in 1964 is er een begroting voor onderwijs en cultuur, voor sociale voorzieningen, voor volksgezondheid en voor volkshuisvesting. Deze posten besloegen in totaal f 5,6 miljard (42% van de rijksbegroting). Opvallend daarbij is dat volksgezondheid slechts f 120,9 miljoen van het totaal bedraagt (1% van de rijksbegroting).

De militaire uitgaven werden in 1964 geraamd op f 2,3 miljard (17,8% van de rijksbegroting). Dit is aanzienlijk minder dan vijftig jaar eerder.

De daadwerkelijke uitgaven kwamen in 1964 uit op f 14,1 miljard, wat een overschrijding van de begroting betekende van ruim 7%.

De btw bestaat sinds 1969. In de Europese Gemeenschap was behoefte aan meer eenvormigheid van de belastingstelsels (m.n. ten behoeve van de export). In Frankrijk bestond al een btw-achtig systeem (TVA) dat later ook in Nederland is ingevoerd. De BTW is een indirecte belasting over de verkoop van goederen en diensten. De belasting wordt geheven over de verwachte toegevoegde marktwaarde. De consument betaalt de BTW; het voordeel daarvan is dat goederen zonder omzetbelasting de grens over kunnen.

Er ontstond grote verontwaardiging over deze btw-heffing, vooral bij middenstanders. Zij moesten hogere prijzen aan hun klanten doorberekenen. Ook moesten ze hun bedrijfsadministratie aanpassen; er werd namelijk alleen vooraf trek verstrekt wanneer op de inkoopfactuur het verschuldigde btw-bedrag stond vermeld.

De nieuw ingevoerde BTW kende in de jaren zestig een normaal tarief en een verlaagd tarief. Het normale tarief bedroeg 12%, het verlaagde tarief 4%. Voor luxe goederen als auto's en televisietoestellen betekende deze regeling een prijsverlaging, omdat de belasting op deze 'weeldegoederen' van 25% zou komen te vervallen. Dit wilde het toenmalige kabinet in eerste instantie tegengaan door de instelling van een derde btw-tarief voor producten van 'buitensporige luxe'. Dit derde btw-tarief kwam er uiteindelijk niet. Het verlies werd opgevangen door een tijdelijke bijzondere verbruiksbelasting op personenauto's, die langzaam zou worden verlaagd naar het niveau van het btw-tarief. Deze verlaging kwam er echter niet, en deze tijdelijke belasting kennen wij nu als de Belasting van personenauto's en motorrijwielen (BPM).

In 1963 ging het staatsgasbedrijf op in de N.V. Nederlandse Gasunie. De overdracht per 1 mei 1963 van het Staatsgasbedrijf aan de N.V. Nederlandse Gasunie en de verkoop van de gasvoorraad van dit bedrijf aan de Nederlandse Aardolie Maatschappij leverden het Rijk ongeveer f 160 miljoen op.

Veel taken op het gebied van sociale zekerheid kwamen terecht bij de Rijksoverheid. Gemeenten richtten zich vooral op de problemen die zich afspeelden op de woningbouw.

Bestuur

Veel taken op het gebied van sociale zekerheid kwamen terecht bij de Rijksoverheid. Gemeenten richtten zich vooral op de problemen die zich afspeelden op de woningbouw.

Het gemeentefonds, dat in 1929 werd opgericht, regelde opnieuw de financiële verhouding tussen het Rijk en de gemeenten. Vanaf het begin van de oprichting van het Koninkrijk der Nederlanden is er discussie geweest over de financiële verhouding en zijn er veelvuldig wijzigingen in de financiering geweest. Het gemeentefonds verdeelde de financiering van de gemeenten uit de rijksmiddelen. Gemeenten hielden beperkte mogelijkheden over om zelf belastingen te heffen. Vooral in de periode na de Tweede Wereldoorlog ging het systeem van het gemeentefonds beter functioneren. Vanaf 1970 werd het voor gemeenten ook mogelijk om belasting op onroerende zaken te heffen. Die kennen wij nu als OZB. De OZB diende min of meer ter vervanging van de grondbelasting, straatbelasting en personele belasting.

Wetenswaardigheden

In juni 1964 werd Nelson Mandela tot levenslange gevangenschap op Robbeneiland veroordeeld vanwege zijn leiderschap van de Umkhonto We Siswe, de militaire vleugel van het African National Congress (ANC).

Het huwelijk van prinses Irene met de Spanjaard Hugo Carlos zorgde voor veel commotie in Nederland vanwege het feit dat de protestante prinses Irene het katholieke geloof van haar man aannam en in Rome in het huwelijk trad.

Turkije en Nederland tekenden een officieel wervingsverdrag. Vanaf toen konden Nederlandse bedrijven tijdelijke arbeidskrachten werven in Turkije.

Mejuffrouw mr. T. de Jong werd benoemd tot eerste vrouwelijke commissaris van politie, bij het politiekorps van Amsterdam.

Ook op cultureel vlak gebeurde er in 1964 het nodige: de Rolling Stones gaven in het Kurhaus in Scheveningen hun eerste concert op het Europese vasteland, The Beatles traden op in Nederland en het boek *Ik Jan Cremer* verscheen.

Waarmee trok de Algemene Rekenkamer aandacht

Onderwerpen uit het verslag over 1963

Buizenchaos

Van de 300 buizen die acht jaar eerder ten behoeve van het defensiematerieel waren ingekocht à f 38.000 (later opgevoerd als 442 stuks) blijken er in 1963 slechts 26 door de Landmacht te zijn gebruikt. De Luchtmacht bleek vervolgens nog eens voor f 11.000 aan buizen te hebben ingekocht, terwijl de Landmacht er al te veel had.

De Waarheid, Het Vaderland, De Volkskrant, 17 september 1964 en Het Vrije Volk, 18 september 1964

Emigratiedienst vordert te weinig in

De ontvangsten van de emigratiedienst blijken te verwaarlozen vergeleken met de uitstaande vorderingen van ruim f 4,8 miljoen.

De Telegraaf, 18 september 1964

Tekortkomingen bij geldbeheer van scholen

Het financieel beheer van nijverheidsscholen schiet tekort. Ontvangsten worden in sommige gevallen niet of niet volledig verantwoord en er wordt gebruikgemaakt van fictieve facturen. Het Ministerie van Onderwijs heeft naar aanleiding van de bevindingen van de Algemene Rekenkamer het Openbaar Ministerie ingeschakeld.

De Tijd - Maasbode, 17 september 1964

Algemene Rekenkamer let echt op alles

De instelling van een niet noodzakelijke tweede leerstoel bij een faculteit aan een rijksuniversiteit heeft geleid tot onnodige personeelsuitgaven en een schadevergoeding. En bij het KNMI blijken de ontvangsten uit de verkoop van gekweekte aardappelen te worden gebruikt om bij voorkomende gelegenheden een bloemetje voor het personeel te kopen.

Haagsche Courant, 17 september 1964

Andere nieuwsfeiten

Meer zeggenschap voor Algemene Rekenkamer

Minister Witteveen van Financiën wil de bevoegdheden van de Algemene Rekenkamer tot het uitoefenen van toezicht op de uitgaven van het Rijk verruimen. Beperkingen ten aanzien van bepaalde uitgaven, zoals pensioenen en onderwijssubsidies, zullen worden ingetrokken.

De minister acht de herhaaldelijk van vele kanten in het parlement bepleite invoering van een tweejaarlijkse begroting niet wenselijk.

De Telegraaf, 10 september 1964

“Waken tegen verspilling”

In een achtergrondartikel worden de werkzaamheden van de Algemene Rekenkamer uiteengezet. In het artikel staat dat het instituut “wel eens het financieel geweten van de staat wordt genoemd”. De heer J. Boom, hoofdinspecteur en chef van de zesde afdeling van de Rekenkamer noemt een belangrijke eigenschap voor controleurs: “Het komt vooral aan op takt.”

De Tijd - Maasbode, 17 oktober 1964

Jubileum Algemene Rekenkamer

“De voorzitter van de Algemene Rekenkamer, oud-minister L. Götzen, wordt in 1964 tot grootofficier in de Orde van Oranje-Nassau benoemd. De versierselen worden hem uitgereikt op een herdenkingsbijeenkomst in de Trêveszaal ter gelegenheid van het feit dat het 150 jaar geleden is dat de Algemene Rekenkamer bij soeverein besluit in ere werd hersteld.”

De Tijd - Maasbode, 11 juli 1964

Voor meer informatie (inclusief bronnenoverzicht) zie onze [website](#).